

ВОНИ БУЛИ УЧНЯМИ КРЕМЕНЦЯ

Назар БАГНЮК

(до портрета учнів Волинської гімназії 1805 – 1819 рр.)

Результатом аналізу таких спостережень став висновок Чацького про необхідність шкільних реформ, які він бачив у наступному: заснування максимальної кількості парафіяльних шкіл, розширення мережі повітових училищ, підбір здібних учительських кадрів, оновлення й удосконалення тогочасних вимог до викладання, забезпечення гідних умов праці та побуту педагогів, полегшення доступу до навчання дітям із незаможних родин і, що дуже важливо, заснування на Волині вищого навчального закладу, бо Віленський університет був неспроможним задовольнити освітні потреби регіону з причини недостатніх своїх масштабів, насамперед матеріальних і кадрових можливостей. Імператорський уряд доручив Чацькому підготовку реформ, ядром яких стала турбота реформаторів про максимальне охоплення дітей шкільною освітою та створення необхідних навчальних і матеріальних умов для функціонування шкіл.

Для цього Т.Чацький зі своїм соратником Г.Коллонтаєм підготували «Проект гімназій у Волинській та інших губерніях для хлопчиків і дівчат», «Проект Волинської гімназії та всіх інших шкіл, що будуть створені у Волинській губернії», а також оформили інформаційно-довідковий матеріал про стан освіти в цих губерніях. Останній документ реформаторам був потрібний для конкретної роботи з вирішення проблем заснування шкіл і підбору вчительських кадрів. Основним завданням у цьому напрямку став збір пожертв від місцевої шляхти і духовництва. З такою метою Чацький зустрічався з Волинським духовенством на його зібраннях, виступав із промовами про заснування шкіл у краї та гімназії у Кременці і конкретно домігся того, що церковні та монастирські структури зобов'язалися передавати восьму частину своїх прибутків на потреби місцевого шкільництва. У підсумку, йому вдалося відкрити 126 початкових шкіл і повітові училища у Володимир-Волинському, Любарі, Бердичеві, Овручі, Житомирі та Вінниці (і це всього за десять років роботи візитором!).

Проте головною метою своєї реформаторської діяльності Чацький вважав відкриття гімназії в Кременці. Весь комплекс заходів, здійснюваних ним і Коллонтаєм для організації навчального процесу в гімназії, свідчив про те, що серцевиною їх реформаторських зусиль було новаторське для того часу навчання та виховання молоді, її інтелектуальний розвиток, моральне вдосконалення та культурний рівень. Це

підтверджували і зміст розробленого ними Статуту гімназії, й організація навчального процесу, і заходи із забезпечення сприятливих умов для навчання та проведення культурних заходів розвивального характеру, і система гарантування навчальної дисципліни, і запровадження практики опіки старших гімназистів над молодшими, і формування учнівських самоврядних структур (учнівський суд, наукове і літературне товариство), і вільний доступ гімназистів до бібліотечного фонду, і забезпечення гімназистам можливостей розвивати власні таланти та здібності у різних позанавчальних формах діяльності (гуртки, студії, творчі колективи, роботи в майстернях). Таким чином, все, що здійснювалося реформаторами освіти початку XIX століття, спрямовувалося на учнівське середовище з метою впливу на його світогляд і підготовку до активного суспільного життя, зрозуміло, у повній відповідності із соціально-економічними та соціальними потребами тодішніх владних груп.

Волинська гімназія 1805 – 1819 років стала визначним навчальним закладом свого часу і нашого краю, де молодь здобувала ґрунтовні знання, формувала науковий світогляд, засвоювала елементи етикету і принципи міжособистісного спілкування, а також центром духовної культури Південної Волині, – і цим перетворила Кременець в осередок культури освіти та чинник культурного руху. Учні гімназії (а в окремі роки їх чисельність сягала 700 чоловік, що було солідною статистикою для цього часу!) з головою поринали в освітньо-наукове і культурно-мистецьке життя. Цьому сприяла діяльність високоосвічених і досвідчених педагогів, насамперед випускників Краківської академії, науковців-фахівців із Франції, Німеччини, Англії, Чехії, а ще наявність однієї з найбільших і найбагатших на території тогочасної України бібліотек із цінними стародруками, рідкісними виданнями різними мовами, багатьма тисячами книг науково-го, світоглядно-популярного, культурно-мистецького змісту та навчально-пізнавального характеру і спеціалізованих лабораторій та навчальних кабінетів, астрономічної обсерваторії, зразкового ботанічного саду з оранжереями та численними рідкісними рослинами.

Потужний пізнавально-мистецький і морально-етичний вплив на гімназистів мали самі архітектурні споруди історичного комплексу, де функціонувала гімназія.

Зобов'язані визнати, що Кременець першої третини XIX століття з його відомим навчальним закладом, як освітньо-науковий, літературно-мистецький і загальнокультурний осередок краю, був абстрагованим від національного українського довкілля, української історичної традиції та конкретної тогочасної соціально-культурної ситуації. Своєрідність оцінки діяльності Волинської гімназії, а згодом і її наступника, Волинського ліцею, включає той негатив, що ці навчальні заклади все-таки функціонували поза зв'язком із народом, на землі якого та за коштом якого існували. Якщо піти далі, то й заснований на базі розформованого Волинського ліцею Університет св. Володимира в Києві також не був національною, тобто українською, культурно-освітньою інституцією, не мав українського характеру, хоча його перший ректор, відомий український учений Михайло Максимович, закла основу київської школи українознавства і так чи інакше, навіть нехай опосередковано, інтелектуальний потенціал і матеріальна база майбутньої українознавчої творчості частково закладалася у Кременці, ще в рамках гімназії, хоч її творці цього і не передбачали.

Засновники Волинської гімназії виходили з того, що турбота про освіту виступає найважливішим виявом патріотизму, бо спрямована на забезпечення прогресивних перспектив національного розвитку. За їхнім переконанням, освіта не тільки дає знання молодій людині, а й формує громадянську позицію, збагачує гуманістичними моральними принципами, стимулює до активного публічного життя. Саме на це були спрямовані система навчання та навчальні програми, які своїм рівнем стояли вище від тодішніх офіційних вимог і настанов. Програми передбачали можливість здобувати знання з основних галузей тогочасної науки і набувати необхідні навички практичного життя. Пріоритетне значення мало вивчення іноземних мов і природничо-математичних дисциплін. Належна увага приділялася фізичному розвитку гімназистів, підтримці їх творчих інтересів і здібностей шляхом вибору додаткових навчальних предметів, участі у наукових дослідженнях разом із викладачами. У цьому вбачаємо прогресивні моменти гімназійних навчальних програм, навіть їх функціональну подібність до сучасних навчальних планів, якими також надається можливість вибору студентами окремих навчальних дисциплін.

КНИЖКОВИЙ ДАР – ДО БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ

Ольга СТАВІНСЬКА

Книги виступають носіями вічної духовної і матеріальної культури народу, стають незамінним чинником інформативності, що впливає на свідомість суспільства, формує його культурний світогляд. Традиційним джерелом комплектування фонду бібліотеки Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка є дари. Дарування книг – це своєрідна інвестиція в майбутнє: вона на десятки років залишиться у бібліотеці, і назавжди – в серцях людей.

Коли в 1969 році Кременецький педінститут було переведено до Тернополя, туди був перевезений і бібліотечний фонд (58 500 прим.). Книгозабезпечення Кременецького педагогічного училища розпочалося з нуля, а першими примірниками в фонді бібліотеки стали книги, подаровані кандидатом педагогічних наук І. П. Смолієм. Іван Павлович викладав психологію, очолював кафедру педагогіки і психології в Кременецькому педагогічному інституті в 1962 – 1969) і був палким книголюбом: все свідоме життя він збирав і дарував книги.

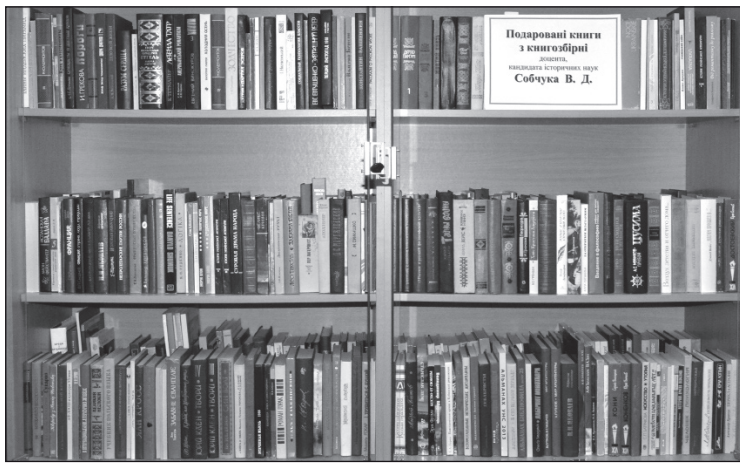
Свою частку у збагачення книжкового фонду нашої бібліотеки вніс спеціаліст у галузях соціальної історії, генеалогії, історичної географії та історії культури, викладач кафедри української філології та суспільних дисциплін, кандидат історичних наук, доцент Володимир Собчук. Це не перший досвід співпраці Володимира Дмитровича з бібліотекою: друковані примірники результатів своїх наукових досліджень він завжди презентує нашій книгозбірні. Цього року він подарував більше 1000 книг, серед яких

— монографії, матеріали науково-теоретичних і практичних конференцій, наукових читань, збірники наукових праць, статей та матеріалів, джерелознавчі нариси, епістолярна спадщина, спогади, щоденники, довідкова література, підручники, навчальні посібники, альманахи, наукові вісники, щорічники тощо, твори художньої літератури, видані в Україні, США, Канаді, Польщі, Росії з 1954 по 2018 рр. Пропонований огляд ознайомить читачів із ґрунтовними суспільно-політичними виданнями, які будуть особливо цікаві викладачам і студентам спеціальності «Історія».

На сучасному етапі розвитку історичної освіти головним завданням є оновлення її змісту, досягнення якісно нового рівня у вивченні історії України та історії рідного краю, формування національної свідомості, любові до землі свого народу. Ця вимога обумовлена тими процесами, які переживає нинішнє українське суспільство. Людина повинна знати історію свого роду, історію рідного поселення, яке для всіх нас є малою батьківщиною, яке її коріння, хто її батьки, діди, прадіди. У книзі «Кременеччина: минуле й сьогодення: сторінки пам'яті. Т. IV» (упорядник В. Олійник) висвітлюється життя типового українського села Кременецького краю, його історія, звичаї, вірування, освіта, культура, споконвічні хліборобські турботи. Підкреслюється зв'язок села з історією краю та Української держави загалом. У книзі зосереджується увага на силі духу та волі мешканців, на моральних чеснот пересічних громадян, прагнненні бути господарем на власній землі, у своїй країні, їх спрямованість в майбутнє.

Пізнання історичної минушини – складова частина виховання свідомого громадянина, патріота своєї Батьківщини. Це пізнання починається із вивчення рідного краю. Місцева історія

формує вітчизняну історію і є її складовою. Саме вона допомагає формувати патріотів свого краю, держави в цілому. Навчальний посібник Гандзілевська І. Ф. «Історія міста Дубна від найдавніших часів до сьогодення: до 910-ї річниці з дня заснування міста та 550-ліття з дня народження князя Костянтина Острозького» є першою спробою дати короткий системний виклад історії Дубна з найдавніших часів і до сьогодення на тлі всесвітньої та вітчизняної історії. Видання містить фрагменти історичних дже-



рел, погляди відомих краєзнавців на різні події історії міста Дубна та Дубенщини, а також завдання на осмислення і закріплення вивченого матеріалу. Посібник розрахований на учнів та вчителів загальноосвітніх шкіл, студентів вузів, краєзнавців та всіх, хто цікавиться історією.

Питання історичної пам'яті, відродження та збереження культурного надбання наших предків розглядалися на науково-практичній конференції «Успадкування та популяризація історико-культурного надбання Волинського Полісся: матеріали науково-практичної конференції» (упорядник Л. Сніжко), де висвітлювалися історичні, політичні, економічні, соціальні проблеми розвитку Волині та Полісся в галузі освіти, науки і культури.

Історія, культура, природа та екологія краю завжди залишаються в центрі уваги викладачів, студентів і науковців. Краєзнавство стало важливою галуззю наукового знання і пізнання можливостей розвитку території. Випускники закладів вищої освіти досліджують і вивчають свій край, тісно співпрацюючи з музеями, архівами, бібліотеками. Їхні надбання становлять основу краєзнавства, важливого курсу для навчання і виховання патріотизму в учнівської і студентської молоді і зокрема для поширення краєзнавчої освіти. Науковий збірник «Дерманська та Мізоцька земля в українському та загальноєвропейському вимірі: матеріали Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції» містить статті та повідомлення учасників конференції, присвячені історії становлення та сучасному стану краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині та Поліссі. Видання розраховане на науковців, краєзнавців, освітніх і музейних працівників, студентську та учнівську молодь, на широке коло шанувальників минушини.

Неоціненну роль в дослідженні історії відіграють археологічні дослідження. Повною мірою зрозуміти справжню матеріальну та історичну цінність археологічних артефактів, їх значення для науки і практичної діяльності у сфері вивчення та збереження національної історико-культурної спадщини, показати, які зусилля були потрібні для накопичення джерельної бази допоможе книга Т.О.Поньмарьової «Переправа незабутня: історія однієї експедиції». Видання присвячене історії проведення археологічної експедиції на полі однієї з найбільших козацьких битв – під Берестечком. У книзі на основі великої кількості офіційних документів, образотворчих артефактів XVII ст. розкривається історія археологічної експедиції, яка у 1970 – 1990 роках досліджувала місце козацько-селянської переправи, спорудженої 10 липня 1651 р. під час Берестецької битви. Це була одна з трьох козацьких переправ, якою вони виходили з оточення. У зв'язку з цим книга отримала свою назву.

В українській історіографії досить багато «білих плям», які з часом обростають стереотипами або ж невірними, часом просто фантастичними трактуваннями. До таких «білих плям» належить й Ірпінська битва. Відтак, кожна спроба її дослідження варта уваги, а особливо тоді, коли вона зроблена на людню, котра за фахом – інженер-гідротехнік, а за покликанням – дослідник, який усе свідоме життя цікавиться та вивчає історію, котра вклала в неї не лише кошти та енергію, а й десятки років життя. Спираючись на історичні джерела, праці науковців різних періодів, В.Саюк доводить, що Ірпінська битва відбулася на початку травня 1323 року біля села Демидів Вишгородського району Київської області. На думку дослідника, цією успішною битвою розпочалося звільнення українських земель від поневолення Золотою Ордою. Варто сподіватись, що його книга «Ірпінська битва 1323 року: історичне дослідження» отримає гідне визнання, а праця науковця матиме подальший розвиток.

На думку археолога М. Чмихова, історія людства не може віднайти адекватного трактування в межах лише однієї науки – історії. Адже історичні процеси й події можуть бути розглянуті лише як похідні від набагато більш широких «подій» – явищ та закономірностей космопланетарного масштабу. Космоархеологічна концепція історичних трансформацій М. Чмихова лежить у площинах одночасно кількох наук, на перший погляд, мало або ж зовсім не пов'язаних між собою: культурології, астрономії, філософії, мовознавства тощо. У монографії М.О.Чмихова «Від ялиця-райця до ідеї Спасителя» відтворено споконвічний пошук розв'язання питання про місце і роль людства у житті Всесвіту, проаналізовано особливості взаємовпливів суспільства та довкілля у давнину, формування найдавнішої системи світогляду та її вершини – космології. Детально охарактеризовано основні етапи розвитку язичництва Київської Русі. Дослідження базуються на матеріалах археології, етнографії, міфології, філософських учень, астрономії. Для науковців, викладачів, студентів і всіх, хто цікавиться історією матеріальної та духовної культури.

Книжкові меценати – це завжди ідеалісти, які рухають культурний прогрес. Для них благодійність є покликом душі, способом надавати благодійну допомогу мистецтву, науці, культурі, можливість відроджувати, зберігати і примножувати освітянські традиції України.